

УДК 316.422.42

С. С. Дембіцький, канд. соціол. наук

Інститут соціології НАН України

Б. М. Хляпатура, бакалавр соціології

Національний авіаційний університет

ПОЯСНЕННЯ ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ В ТЕОРІЯХ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИБОРУ ТА КУЛЬТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена емпіричній перевірці теорій інституціоналізму раціонального вибору та культурної модернізації в частині пояснення ними процесів демократизації. При цьому статистичний аналіз здійснений на рівні країн, а не респондентів. Як емпіричну базу використані статистичні дані UNDP, експертні оцінки Freedom House та результати Міжнародного дослідження цінностей.

Ключові слова: демократизація, модернізація, електоральна інженерія.

Вступ

Поштовхом до написання даної статті послужила робота Піппи Норріс, присвячена електоральній інженерії [1]. В ній порівнюються теорії культурної модернізації та інституціоналізму раціонального вибору (rational choice institutionalism) в контексті їх потенціалу при поясненні електоральної поведінки загалом. Це порівняння здійснюється на основі результатів крос-національних досліджень.

Метою нашої статті є аналіз продуктивності згаданих теорій при поясненні стану демократизації, що спостерігається в різних країнах світу. Актуальність проблеми демократизації є очевидною не тільки для молодих демократичних країн, а й для будь-яких суспільств у сучасному світі. Це зумовлюється самою процесуальністю демократизації – необхідністю постійного підтримання та/або підвищення стандартів демократії в умовах стрімкості сучасних змін. Важливе місце в цьому процесі, звичайно, займають відповідні цінності та нормативно-правові вимоги.

Емпіричною основою дослідження є не тільки результати масових опитувань (оскільки така емпірична база обмежена лише країнами учасницями відповідних крос-національних досліджень), а й статистичні дані UNDP [2] та експертні оцінки Freedom House [3]. Також, при оцінці теорії культурної модернізації, були використані результати Міжнародного дослідження ціннос-

тей (World Value Survey) [4]. Що стосується теорії інституціоналізму раціонального вибору, то для групування країн за різними видами виборчих систем були використані дані проекту "Управління та вартість виборів" (ACE project) [5].

У рамках статті вирішуються такі завдання: 1) описати основні положення порівнюваних теорій; 2) обґрунтувати емпіричні показники для їх перевірки; 3) емпірично перевірити теорії та порівняти отримані результати.

Основні положення порівнюваних теорій¹

Теорія культурної модернізації чітко пов'язує три компоненти: соціально-економічний розвиток, змінну ціннісної системи та особливості розвитку демократичних процесів.

Першою ланкою є покращення соціально-економічної ситуації, що зокрема, виражається у зниженні рівня бідності, підвищенні загального рівня освіти населення та розвитку соціальних відносин загалом. На думку Р. Інглгарта, соціально-економічні зміни такого характеру значно полегшують вирішення проблеми виживання індивідів у сучасному розвинутому суспільстві – переважна більшість населення не відчуває реальної загрози втратити життя через епідемії, голод або військові дії.

Останнє, у свою чергу, призводить до логічної переорієнтації з вирішення проблеми простого виживання до реалізації потреб у самовираженні та підвищенні якості свого життя не стільки в матеріальному значенні, скільки в соціальному та культурному. Саме в цьому полягає перехід від матеріалістичної до постматеріалістичної системи цінностей. Все це є необхідними передумовами підвищення самостійності людей, їх ефективної громадської активності.

Завершенням процесу вказаної перебудови є вдосконалення та посилення інститутів демократії, що більшою мірою спираються на культурні, ніж економічні, зміни. Саме культурні перетворення призводять до виникнення гуманістичного суспільства нового типу, в якому відкривається можливість емансипації в багатьох сферах суспільного життя. На противагу теорії інституціоналізму раціонального вибору, яка акцентує увагу на формальних правилах реалізації демократичних процедур, теорія культурної модернізації стверджує першочергову важливість їх культурної складової. Саме остання закладає відповідні норми поведінки та формує когнітивну готовність до їх реалізації.

Отже, підхід культурної модернізації явним чином пов'язує ціннісну систему країни (незалежна змінна) з рівнем розвитку демократії (залежна змінна).

¹ Для опису основних положень теорії культурної модернізації використана робота Рональда Інглгарта та Крістіан Вельцель [6, с. 31–78]. Що стосується теорії інституціоналізму раціонального вибору, то була використана праця Піппи Норріс [1, р. 39–80].

У свою чергу, теорія інституціоналізму раціонального вибору стверджує, що формальні правила проведення виборів визначають стратегічні дії політиків, партій та громадян. Так, мажоритарна система, пов'язана з високим прохідним бар'єром, а відтак невеликою кількістю парламентських партій, призводить до прийняття політичними акторами центристської (компромісної, нерадикальної) ідеології, акценту на вирішенні питань, близьких усім групам населення (наприклад, економічне зростання, ефективність соціальних послуг тощо), появи відкритих децентралізованих політичних об'єднань з неоднорідним складом. Пропорційна ж система зорієнтована на значно більше різноманіття складу парламенту шляхом зменшення прохідного бар'єру, призводить до орієнтації на групи електорату з конкретною ідеологією, відповідні партії є порівняно закритими утвореннями, а політики роблять акцент на соціальних розмежуваннях та резонансних гаслах.

Кожна зі згаданих систем потенційно має свої переваги. До переваг мажоритарної системи належать: а) демократична підзвітність – оскільки є одна партія переможець, чітко відомо, хто несе відповідальність за керування країною; б) підзвітність виборцям та децентралізація – кандидати в мажоритарних виборчих округах орієнтуються перш за все на місцеве населення та місцеві партійні організації й лише після цього – на центральні органи партії.; в) контроль за урядом – партія-переможець має усі засоби для втілення своїх програмних цілей; г) увага до громадської думки – навіть невелика втрата голосів може призвести до значних змін в конфігуруванні влади.

Перевагами пропорційної системи є: а) управління на основі співробітництва – управління є більшою мірою соціальним, ніж географічним, що призводить до участі у політичному житті країни максимальної кількості соціальних груп; б) зменшення прохідного бар'єра в парламент – дозволяє досягти більш справедливого розподілу місць у парламенті та збільшення його гетерогенності; в) максимізація електоральної участі – пропорційна система зменшує кількість втрачених голосів, а відтак збільшує явку виборців.

Звичайно, в кожній виборчій системі є й ті аспекти, за які вона піддається критиці. Мажоритарна система передбачає почергову зміну партій при владі, в іншому разі опозиція слабшає, а провладна партія отримує завеликі повноваження. На локальному рівні ця система може призводити до утиску прав меншин, які майже не будуть мати шансів провести своїх представників у парламент. Що стосується пропорційної системи, то вона може призводити до розпливчастих результатів виборів, слабких та неефективних правлячих коаліцій, розмивання відповідальності, занадто обережного та повільного процесу прийняття рішень, нездатності політиків вчасно й узгоджено реагувати на раптові кризи, захоплення екстремістських партій лівого й правого спрямування.

Прямим наслідком описаних відмінностей можуть бути не тільки особливості електоральної участі різних соціальних груп і відповідні їй резуль-

тати (як-то двопартійність у мажоритарних системах та багатопартійність – у пропорційних), а й сама ефективність цих систем з точки зору демократичних перетворень в країнах нової демократії та її підтримання в країнах старої демократії. Якщо така гіпотеза є вірною, то емпіричні дані дозволять зафіксувати відмінності рівня демократії в країнах з різними типами виборчих систем.

Перш ніж перейти до змістовного аналізу, слід зупинитися на особливостях тих емпіричних показників, які були відібрані для статистичного аналізу.

Збір даних та добір емпіричних показників

Усі рейтингові дані Freedom House та статистичні показники UNDP збиралися за станом на 2012 р., незважаючи на те, що на момент збору даних для окремих країн вже були наявні дані Freedom House за 2013 р. Таке рішення зумовлене бажанням часової уніфікації емпіричної бази при використанні якомога найсучасніших даних². Проте повністю втілити це бажання не вдалося. По-перше, час проведення масових опитувань в рамках проекту World Value Survey датується періодом з 2005-го по 2008 р. (альтернативних баз даних у даному випадку немає). По-друге, база даних АСЕ-проекту не дозволяє обирати рік, а містить лише найактуальнішу інформацію. Втім, в останньому випадку, дані про виборчі системи в переважній більшості датуються 2012 р. й лише інколи – 2011 чи 2013-м.

З-поміж показників Freedom House були зафіксовані (тобто внесені до масиву даних) п'ять показників про свободу преси (свобода законодавчої, політичної та економічної сфери, що зумовлюють свободу преси, а також похідні від цих показників – рівень свободи преси загалом та відповідний статус країни) та чотири показники про стан свободи в країні (політичні та громадянські права, а також похідні від цих показники – загальний рівень свободи та відповідний статус країни). За показниками свободи преси на 2012 р. наявні дані для 196 країн, а за показниками стану свободи в країні – для 195 країн. Також на основі даних Freedom House була введена змінна регіону розміщення країни, що містить шість зон: Америка, Західна Європа, Середній Схід та Північна Африка, Центральна та Південна Африка, Центральна та Східна Європа/Євразія, Азійсько-Тихоокеанській регіон.

Що стосується показників UNDP, то були зафіксовані лише головні індикатори людського розвитку, а саме: індекс людського розвитку (у вигляді рангів), очікувана тривалість життя, середня тривалість навчання, ВВП на душу населення, індекс людського розвитку з врахуванням нерівності, індекс бідності, індекс гендерної нерівності, рівень викидів двоокису вуглецю на душу населення, загальна чисельність населення, індекс людського розвитку без врахування доходів, кількість абонентів стаціонарних та мобільних теле-

² На момент збору дані UNDP були станом на 2012 р.

фонів на 100 осіб, ВВП на душу населення з використанням натурального логарифму. В цьому випадку кількість пропусків станом на 2012 р. суттєво варіюється від показника до показника (дані щодо цих індикаторів доступні не по всіх країнах). Найменша кількість одиниць спостереження зафіксована для індексу бідності (103 країни, тобто трохи більше половини), найбільша – для очікуваної тривалості життя та загальної чисельності населення (по 193 країни, тобто майже на рівні показників Freedom House).

У випадку даних World Value Survey були використані лише два основні показники – індекс постматеріальних цінностей та індекс автономії. Оскільки відповідні результати були отримані на індивідуальному рівні, остільки для кожної країни були розраховані похідні від них показники за такою формулою:

$$Index = \frac{\sum (n_i \times X)}{N},$$

де X – значення на шкалі (від 0 до 5 для першого індексу й від –2 до 2 для другого); n_i – кількість осіб, які обрали відповідний пункт шкали; N – загальна кількість опитаних.

Наявні дані дозволили розрахувати індекс постматеріальних цінностей для 50 країн та індекс автономії для 52 країн.

Врешті-решт, з інформаційної бази АСЕ-проекту по кожній наявній країні були зафіксовані дані про спосіб обрання глави держави, спосіб визначення голови уряду, наявність президента в країні, кількість палат парламенту та спосіб обрання до нижньої палати (тип електоральної системи). Відомості за цими показниками наявні для 197 країн.

Крім зазначених основних показників, був також зібраний (або спеціально розрахований) ряд другорядних, з точки зору даного аналізу, індикаторів, на яких ми зараз не будемо зупинятися. В сукупності стартовий масив (без змінних, створених під час безпосередніх аналітичних пошуків) містив 37 показників. Це поставило питання способу відбору тих із них, які найраціональніше використовувати в подальшому аналізі.

З-поміж показників за результатами експертних оцінок Freedom House необхідно було обрати ключову залежну змінну, яка б указувала на рівень демократії в країні. Фактично, було розглянуто декілька варіантів, у тому числі можливість використання різних змінних для кожної з теорій. Але в кінцевому підсумку ми зупинилися на одній змінній для обох випадків – статусі свободи в країні (вільна, частково вільна, невільна). Цей вибір зумовлений двома причинами. По-перше, фінальні результати аналізу є більш уніфікованими. По-друге, формат цієї змінної диктує використання таких статистичних методів, вимогам яких задовольняють наші дані.

Перевірка теорії культурної модернізації передбачала звернення до одного чисто незалежного фактора (рівня соціально-економічного розвитку) та

одного проміжного (особливостей ціннісної системи країни), тобто такого, який залежить від попереднього та впливає на ключову залежну змінну. Рівень соціально-економічного розвитку конструювався за допомогою показників UNDP, які найтісніше пов'язані з особливостями ціннісної системи країни. Показником останньої був обраний індекс постматеріальних цінностей, розрахований на основі даних World Value Survey.

Можливі шляхи перевірки дієвості теорії інституціоналізму раціонального вибору були пов'язані зі змінними АСЕ-проекту. При цьому їх цінність є в значній мірі нееквівалентною. Фактично, найбільш вдалим показником, що вказують на особливості електоральної системи, є спосіб обрання до нижньої палати парламенту (власне, це один з головних показників, який був використаний у роботі Піппи Норріс), кількість палат парламенту та наявність президента в країні. Ми розглянули усі три, але в статтю винесено лише найцікавіші результати.

Хід та результати аналізу

Спочатку перевіримо продуктивність теорії культурної модернізації. Для цього з'ясуємо наскільки добре соціально-економічний розвиток пояснює рівень постматеріалістичних цінностей, а після цього – наскільки сильно останні впливають на рівень свободи в країні.

Нижче (див. табл. 1) представлені результати кореляційного аналізу, який демонструє зв'язок показників людського розвитку з рівнем постматеріалістичних цінностей. При цьому була перевірена гіпотеза щодо специфічності такого зв'язку для країн з тривалою історією індустріалізації, з одного боку, та країн з її короткою історією – з іншого. Для цього було використане найелементарніше групування: до групи з тривалою історією були віднесені країни Північної та Південної Америки, Західної Європи та країни колишнього Варшавського договору (усі вони входять до складу трьох регіонів за варіантом Freedom House – Америка, Західна Європа, Центральна та Східна Європа/Євразія), до країн з нетривалою історією – усі інші (за варіантом Freedom House – це Середній Схід, уся Африка та Азійсько-Тихоокеанській регіон)³.

Наведені коефіцієнти наочно демонструють правильність висунутої гіпотези. Через це подальший аналіз проводився окремо для кожної групи країн. Наступним кроком була побудова покрокових регресійних рівнянь. Тут знову постала проблема визначення прийнятних змінних, яка була пов'язана з тим, що окремі показники UNDP багато в чому дублюють один одного. Тому були використані найелементарніші з них, які не "перехрещуються" між собою, а саме: очікувана тривалість життя, середня тривалість навчання, ВВП

³ Звісна річ, ми усвідомлюємо, що такі країни, як, наприклад, Японія, мають особливе становище в цьому контексті. Проте в рамках даної роботи ми обмежились найпростішим критеріальним групуванням на базі регіонів Freedom House.

на душу населення, індекс гендерної нерівності, викиди двоокису вуглецю на душу населення, загальна чисельність населення, кількість абонентів (стаціонарні та мобільні телефони) на 100 осіб. З цієї групи випав індекс бідності, оскільки цей показник зафіксований для замалої кількості спостережень. Через обмежену кількість спостережень в обох групах країн також був змінений базовий рівень включення та виключення змінних з регресійного рівняння. Замість 5% для включення та 10% для виключення було встановлено 20% та 30% відповідно.

Таблиця 1

**Сила зв'язку рівня постматеріалістичних цінностей
з показниками UNDP (коефіцієнти кореляції Пірсона)**

Показник UNDP	По усьому масиву, N = 50	Тривала історія індустріалізації, n ₁ = 28	Коротка історія індустріалізації, n ₂ = 22
Індекс людського розвитку (ранги)	-0,591**	-0,619**	-0,429
Очікувана тривалість життя	0,402**	0,820**	-0,068
Середня тривалість навчання	0,419**	0,257	0,341
ВВП на душу населення	0,710**	0,692**	0,514*
Індекс людського розвитку з урахуванням нерівності	0,577**	0,593**	0,100
Індекс бідності	0,074	0,092	0,444
Індекс гендерної нерівності	-0,600**	-0,558**	-0,443
Викиди двоокису вуглецю на душу населення	0,147	-0,085	0,436*
Загальна чисельність населення	-0,283*	-0,198	-0,388
Індекс людського розвитку (без врахування ВВП)	0,493**	0,564**	0,280
Кількість абонентів (стаціонарні та мобільні телефони) на 100 осіб	0,249	-0,070	0,119

*Ймовірність похибки не перевищує 5%; **ймовірність похибки не перевищує 1%.

Для країн з тривалою історією індустріалізації до регресійного рівняння увійшла лише одна змінна – очікувана тривалість життя ($p < 0,001$). Вона пояснює дисперсію рівня постматеріалістичних цінностей серед країн на 69%. Звичайно ця незалежна змінна добре відображає загальний соціально-економічний розвиток країни, що дозволяє прийняти першу частину теорії культурної модернізації для країн з тривалою історією індустріалізації.

Стосовно ж країн другої групи до регресійного рівняння входять дві змінні – ВВП на душу населення пояснює 32% дисперсії залежної змінної

($p < 0,02$), а загальна чисельність населення додатково пояснює ще 10% ($p < 0,11$). Таким чином, у даному випадку теорія культурної модернізації проявляє себе значно слабше.

Але принципові відмінності між цими групами країн стають очевидними при перевірці другої частини теорії, тобто при аналізі зв'язку ціннісної системи з демократичними процесами. Для цього усі країни були розбиті на три частини: першу, другу і третю третини у відповідності до рівня постматеріалістичних цінностей. Таке групування було здійснене тричі – для усіх країн загалом та для кожної з груп. Після цього були побудовані відповідні таблиці спряженості (див. табл. 2–4).

Таблиця 2

Зв'язок рівня постматеріалістичних цінностей зі статусом свободи в країні (усі країни, N = 50)

Статус свободи в країні	Позиція країни на шкалі постматеріалістичних цінностей			Разом
	Перша третина (16 країн)	Друга третина (17 країн)	Третя третина (17 країн)	
Невільна	25,0%	23,5%	0,0%	16,0%
Частково вільна	31,3%	23,5%	5,9%	20,0%
Вільна	43,8%	52,9%	94,1%	64,0%

Таблиця 3

Зв'язок рівня постматеріалістичних цінностей зі статусом свободи в країні (тривала історія індустріалізації, $n_1 = 28$)

Статус свободи в країні	Позиція країни на шкалі постматеріалістичних цінностей			Разом
	Перша третина (9 країн)	Друга третина (10 країн)	Третя третина (9 країн)	
Невільна	11,1%	0,0%	0,0%	3,6%
Частково вільна	44,4%	10,0%	0,0%	17,9%
Вільна	44,4%	90,0%	100,0%	78,6%

Таблиця 4

Зв'язок рівня постматеріалістичних цінностей зі статусом свободи в країні (історія індустріалізації є короткою або відсутня, $n_2 = 22$)

Статус свободи в країні	Позиція країни на шкалі постматеріалістичних цінностей			Разом
	Перша третина (7 країн)	Друга третина (8 країн)	Третя третина (7 країн)	
Невільна	42,9%	25,0%	28,6%	31,8%
Частково вільна	14,3%	25,0%	28,6%	22,7%
Вільна	42,9%	50,0%	42,9%	45,5%

Величина коефіцієнта зв'язку γ (гамма) для всіх країн загалом становить 0,61 ($p < 0,001$). Але, за термінологією Джозефа Хілі, в даному випадку ми спостерігаємо інтерактивний зв'язок⁴. Так, після побудови часткових таблиць спряженості сила зв'язку для групи країн з тривалою історією індустріалізації зростає до 0,92 ($p < 0,01$), а для усіх інших – фактично зникає ($\gamma = 0,08$; $p > 0,79$).

Отже, у своїй другій частині теорія культурної модернізації має емпіричні факти для підтвердження стосовно першої групи країн і спростування стосовно другої. Такий же висновок можна зробити і про всю теорію загалом. Вона переконливо підтверджується для країн з тривалою історією індустріалізації та, по суті, спростовується для інших країн.

Питання щодо причин такої ситуації не розглядається в нашій статті. Втім, найкращий спосіб пошуку відповідей у такому випадку ми вбачаємо в проведенні історико-соціологічних досліджень⁵.

Тепер звернемося до теорії інституціоналізму раціонального вибору. Далі представлені результати аналізу впливу виборчої системи на статус свободи в країні. Інші незалежні фактори (наявність президента в країні та кількість палат парламенту) показали не настільки виразні результати, тому вони винесені в он-лайн ресурс⁶. Треба зазначити, що далі не наводяться результати статистичної значимості, оскільки дані зібрані майже для усіх країн.

У світовому масштабі найбільш цікавою в контексті реалізації демократичних процедур виглядає пропорційна система (див. табл. 5). Переважна більшість відповідних країн мають статус вільних й лише близько 11% – невольних. Що стосується країн з мажоритарною та змішаною системами, важко визначити, яка з них посідає друге місце. При порівнянні відповідних груп з'ясовується, що в країнах з мажоритарною системою виборів більший відсоток як вільних, так і невольних країн. Загалом спостерігається помірний зв'язок між типом виборчої системи та статусом свободи в країні (V-Крамера дорівнює 0,32).

Звичайно, загальна картина, як і в попередньому випадку, може ввести в оману. Тому був зроблений роздільний аналіз для всіх шістьох регіонів. Далі представлені результати для тих із них, в яких зв'язок між параметрами є найвідчутнішим, а саме для регіонів Америка та Центральна і Східна Європа/Євразія (див. табл. 6–7)⁷. На американських континентах найгірше себе показує змішана система, а найкраще – вже не пропорційна, а мажоритарна. Сила зв'язку є трохи більшою, ніж у попередньому випадку, і дорівнює 0,4.

⁴ Більш докладно див.: [7, с. 492–494].

⁵ Типовий приклад такого роду досліджень репрезентований роботою Бенедикта Андерсона "Уявні спільноти" [8].

⁶ Відповідні таблиці та коефіцієнти зв'язку див.: [9].

⁷ Таблиці спряженості для інших регіонів див.: [9].

Таблиця 5

**Зв'язок типу виборчої системи зі статусом свободи в країні
(усі країни, N = 183)**

Статус свободи в країні	Тип виборчої системи			Разом
	Мажоритарна (69 країн)	Змішана (39 країн)	Пропорційна (75 країн)	
Вільна	40,6%	28,2%	61,3%	46,4%
Частково вільна	26,1%	46,2%	28,0%	31,1%
Невільна	33,3%	25,6%	10,7%	22,4%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Таблиця 6

**Зв'язок типу виборчої системи зі статусом свободи в країні
(Південна та Північна Америка, n₁ = 34)**

Статус свободи в країні	Тип виборчої системи			Разом
	Мажоритарна (15 країн)	Змішана (5 країн)	Пропорційна (14 країн)	
Вільна	86,7%	20,0%	64,3%	67,6%
Частково вільна	6,7%	80,0%	35,7%	29,4%
Невільна	6,7%	0,0%	0,0%	2,9%

Протилежні результати спостерігаються в країнах колишнього Варшавського договору. Лише в чотирьох країнах прийнята мажоритарна система виборів, але всі вони є невільними на думку експертів Freedom House. Значно краща ситуація спостерігається в країнах зі змішаною системою й ще краща – в країнах з пропорційною. Сила зв'язку тут ще більш виразна – 0,56.

Таблиця 7

**Зв'язок типу виборчої системи зі статусом свободи в країні
(Центральна та східна Європа / Євразія, n₂ = 28)**

Статус свободи в країні	Тип виборчої системи			Разом
	Мажоритарна (4 країни)	Змішана (7 країн)	Пропорційна (17 країн)	
Вільна	0,0%	42,9%	58,8%	46,4%
Частково вільна	0,0%	42,9%	35,3%	32,1%
Невільна	100,0%	14,3%	5,9%	21,4%
Разом	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Знову ж таки, ми не звертаємось до причинного пояснення цих відмінностей, але можливий його шлях і тут вбачаємо в історико-соціологічному

аналізі. Саме він, на нашу думку, дозволить з'ясувати, чому в різних країнах схожі формальні правила призводять до протилежних наслідків у встановленні та підтриманні демократії.

Коротко згадуючи інші регіони, можна зазначити, що сила зв'язку між типом виборчої системи та демократичними процесами також варіюється: в Західній Європі вона становить лише 0,1 (майже всі країни є вільними), на Середньому Сході та в Північній Африці – 0,41 (більше 70% країн є невільними), в Центральній та Південній Африці – 0,27 (більшість країн є частково вільними), в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – 0,2 (більшість країн вільні, але майже стільки ж є частково вільними). Отже, теорія інституціоналізму раціонального вибору отримує часткове підтвердження.

Висновки

Наведений вище матеріал свідчить про те, що діапазон дії теорій культурної модернізації та інституціоналізму раціонального вибору є обмеженим, тобто вони не є універсальними й потребують введення додаткових факторів, які б відкрили можливість більш повного пояснення.

Фактично, вони підходять скоріше для описових досліджень, тобто задають напрями аналізу, але не схоплюють причинно-наслідкових механізмів, які б пояснювали особливості демократичних процесів у різних країнах. Головною причиною цього, на нашу думку, є їх апіорність – вони були створені як універсальні гіпотетичні концепції, які потребують подальшої перевірки. Годі й казати, що для всього різноманіття, яке спостерігається у світі, такі теорії не можуть бути валідними.

Звичайно, вони покращують теоретичну чутливість дослідників і є по своєму продуктивними. Втім, справжнє причинно-наслідкове дослідження, в даному випадку, вбачається в проведенні порівняльного історичного аналізу (в ідеалі – у поєднанні з кейс-стаді), результати якого б дійсно вказали як відділити хибне від істинного.

Якщо ж говорити про ситуацію необхідності вибору між цими двома теоріями, ми зупиняємося на теорії інституціоналізму раціонального вибору. Такій вибір продиктований тим, що вона містить опис сильних і слабких сторін мажоритарної та пропорційної виборчих систем. Це додає їй варіативності, а отже робить адекватною для більшої кількості можливих ситуацій використання.

-
1. *Norris P. Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior* / Pippa Norris. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 375 p.
 2. *Country Profiles and International Human Development Indicators* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/en/data/profiles/>
 3. *Regions* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.org/regions>

4. Online Data Analysis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeStudy.jsp>
5. Comparative Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aceproject.org/epic-en>
6. Инглхарт Р. Модернизация, культурные изменения и демократия: последовательность человеческого развития / Рональд Инглхарт, Кристиан Вельцель. – М. : Новое издательство, 2011. – 464 с.
7. Хили Дж. Статистика. Социологические и маркетинговые исследования / Джозеф Хили. – К. : ООО "ДиаСофтЮП"; СПб. : Питер, 2005. – 638 с.
8. Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма / Бенедикт Андерсон. – М. : "КАНОН-пресс-Ц", "Кучково поле", 2001. – 288 с.
9. Дембіцький С. Пояснення процесу демократизації в теоріях інституціоналізму раціонального вибору та культурної модернізації: таблиці даних / С. Дембіцький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://democratization.soc-research.info/tables>

Транслітерований список джерел

1. Norris P. Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behavior / Pippa Norris. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 375 p. [in English]
2. Country Profiles and International Human Development Indicators [Electronic resource]. – Mode of access : <http://hdr.undp.org/en/data/profiles/> [in English]
3. Regions [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.freedomhouse.org/regions>
4. Online Data Analysis [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeStudy.jsp> [in English]
5. Comparative Data [Electronic resource]. – Mode of access : <http://aceproject.org/epic-en> [in English]
6. Inglehart R. Modernizatsiya, kul'turnye izmeneniya i demokratiya: posledovatel'nost' chelovecheskogo razvitiya / Ronald Inglehart, Christian Welzel. – М. : Novoe izdatel'stvo, 2011. – 464 s. [in Russian]
7. Healy J. Statistika. Sotsiologicheskie i marketingovye issledovaniya / Joseph Healy– К.: ООО "DiaSoftYuP"; SPb.: Piter, 2005. – 638 s. [in Russian]
8. Anderson B. Voobrazhaemye soobshchestva. Razmyshleniya ob istokakh i rasprostraneni natsionalizma / Benedict Anderson. – М. : "KANON-press-Ts", "Kuchkovo pole", 2001. – 288 s. [in Russian]
9. Dembitskiy S. Poiasnennia rotsessu demokratyzatsii v teoriiakh instytutsionalizmu ratsionalnogo vyboru ta kulturnoi modernizatsii: tablytsi danykh / S.Dembitskiy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://democratization.soc-research.info/tables> [in Ukrainian]

Отримано 30.06.13

С.С. Дембицкий, канд. социол. наук, Б.М. Хляпатура, бакалавр социологии

**ОБЪЯСНЕНИЕ ПРОЦЕССА ДЕМОКРАТИЗАЦИИ В ТЕОРИЯХ
ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА РАЦИОНАЛЬНОГО ВЫБОРА И КУЛЬТУРНОЙ
МОДЕРНИЗАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ**

Статья посвящена эмпирической проверке теорий институционализма рационального выбора и культурной модернизации в части объяснения ими процессов демократизации. При этом статистический анализ осуществлен на уровне стран, а не респондентов. В качестве эмпирической базы использованы статистические данные UNDP, экспертные оценки Freedom House и результаты Международного исследования ценностей.

Ключевые слова: демократизация, модернизация, электоральная инженерия.

S.S. Dembitskiy, Candidate of Sociological Sciences, B.M. Hlyapatura

**EXPLANATION OF DEMOCRATIZATION PROCESS IN THEORIES
OF INSTITUTIONALISM OF RATIONAL CHOICE AND CULTURAL
MODERNIZATION: A COMPARATIVE ANALYSIS**

The article is devoted to empirical verification of theories of institutionalism of rational choice and cultural modernization in part of explanation of process of democratization by them. At the same time statistical analysis is carried out at the country level, rather than respondents. As an empirical base are used statistical data of UNDP, expert opinions of Freedom House and the results of Global Values survey.

Keywords: democratization, modernization, electoral engineering.